

ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ

ΕΠΕΤΕΙΑΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΙΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

© ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

*Απαγορεύεται η μερική ή ολική ή καθ' οιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγή,
αναδημοσίευση ή αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης του παρόντος έργου
τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή
χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.*

ΑΘΗΝΑ 2021

Εμμανουήλ Μπενάκη 50, 106 81 Αθήνα
Τηλ. +30 210 3813020, +30 210 3839627 | Fax +30 210 3842582
E-mail: info@greekbibles.org | greek bible

Επιμέλεια μεταφράσεων: Παρασκευή Αράπογλου

ISBN 978-618-5078-51-5

ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ

Επιστημονική Επιτροπή

Αιδ. Γεώργιος Αδάμ
Ποιμένας στη Β' Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία Αθήνας

Χρήστος Καρακόλης
Καθηγητής στο Τμήμα Θεολογίας του Εθνικού
και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

π. Μάρκος Φώσκολος
Ιερέας της Καθολικής Εκκλησίας Νάξου – Τήνου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ

ΕΠΕΤΕΙΑΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΑΚΟΣΙΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

Επιμέλεια
ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ
ΜΑΡΙΑ ΣΙΚ

ΑΘΗΝΑ 2021

Η προϋπαρξη του Ιησού στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο υπό παλαιοδιαθηκικό πρίσμα

Χρήστος Καρακόλης

Εισαγωγικά

Σε αντίθεση με το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, στο οποίο η προϋπαρξη και η θεότητα του Ιησού Χριστού ως του προαιώνιου Υιού και Λόγου του Θεού δηλώνονται με απόλυτη σαφήνεια,¹ στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο υπάρχουν ορισμένες σχετικές ενδείξεις, οι οποίες όμως έχουν ερμηνευθεί ποικιλοτρόπως στην ιστορία της έρευνας, καθότι δεν θεωρούνται μονοσήμαντες. Συγκεκριμένα, ενώ πλείστοι ερμηνευτές παρατηρούν και αποδέχονται ότι όντως ο Ιησούς στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο παρουσιάζει ορισμένα θεϊκά χαρακτηριστικά,² πολύ λιγότεροι είναι όσοι διακρίνουν μέσα στο κείμενο αυτό, έστω και υπαινικτικά, έναν προϋπάρχοντα Ιησού.³ Μεταξύ των τελευταίων είναι οι

¹ Βλ. την περίφημη αρχική φράση του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου *ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος*, Ιωάν 1:1. Βλ. σχετικά Fr. Kunath, *Die Präexistenz Jesu im Johannesevangelium: Struktur und Theologie eines johanneischen Motivs* (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 212· de Gruyter, Berlin 2016).

² Βλ. π.χ. R. H. Gundry, *Mark: A Commentary on His Apology for the Cross* (Eerdmans, Grand Rapids 1993), 34.

³ Σε αυτήν την κατεύθυνση, αλλά με ορισμένες επιφυλάξεις κινείται ο H.-J. Klauck, *Vorspiel im Himmel? Erzähltechnik und Theologie im Markusprolog* (Biblisch-Theologische Studien 32· Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 1997), 106-111, ενώ ο J. D. G. Dunn, *Christology in the Making: A New Testament Inquiry into the Origins of the Doctrine of the Incarnation* (Eerdmans, Grand Rapids 2006), 46-48, είναι κάθετα αντίθετος προς μια τέτοια ερμηνευτική προοπτική.

Charles E. B. Cranfield,⁴ Ludger Schenke,⁵ Otfried Hofius,⁶ Hans-Christian Kammler,⁷ Eugene Boring,⁸ Simon J. Gathercole⁹ και Daniel Johansson.¹⁰

Από τους παραπάνω ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Cambridge Simon Gathercole στη μονογραφία του υπό τον τίτλο *The Pre-existent Son: Recovering the Christologies of Matthew, Mark, and Luke*¹¹ εξετάζει λεπτομερώς υπαινικτικές αναφορές των τριών συνοπτικών ευαγγελίων στην προϋπαρξη του Ιησού φωτίζοντας έτσι υπό νέα οπτική γωνία ένα παλαιό και λίαν αμφιλεγόμενο κεφάλαιο της καινοδιαθηκικής χριστολογίας.¹²

Το βασικό επιχείρημα του Gathercole υπέρ της προϋπαρξης του Ιησού στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο είναι ότι η φράση του Ιησού *οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλὰ ἁμαρτωλούς* (2:17) υπονοεί ότι ο Ιησούς προέρχεται από κάποιο μέρος εκτός του παρόντος κόσμου, αφού στην άμεση συνάφεια της φράσης δεν υπάρχει αναφορά σε κάποια συγκεκριμένη γεωγραφική μετακίνησή του.¹³ Αντίστοιχη χρήση στην Παλαιά Διαθήκη παρατηρείται στην περιγραφή της αποστολής των αγγέλων στον επίγειο κόσμο

⁴ C. E. B. Cranfield, *The Gospel according to Saint Mark: An Introduction and Commentary* (Cambridge Greek Testament Commentaries' Cambridge University Press, Cambridge 1959), 106.

⁵ L. Schenke, *Das Markusevangelium: Literarische Eigenart – Text und Kommentierung* (Kohlhammer, Stuttgart 2005), 51.

⁶ O. Hofius, «Jesu Zuspruch der Sündenvergebung: Exegetische Erwägungen zu Mk 2,5b», *Neutestamentliche Studien* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 132: Mohr Siebeck, Tübingen 2000), 54-55.

⁷ H.-Chr. Kammler, «Das Verständnis der Passion Jesu im Markusevangelium», *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 103 (2006) 466-467.

⁸ M. Eugene Boring, «Markan Christology: God-Language for Jesus?», *New Testament Studies* 45 (1999) 451-471.

⁹ S. J. Gathercole, *The Pre-existent Son: Recovering the Christologies of Matthew, Mark, and Luke* (Eerdmans, Grand Rapids 2006).

¹⁰ D. Johansson, *Jesus and God in the Gospel of Mark: Unity and Distinction* (Edinburgh 2011) (διδακτορική διατριβή), κυρίως 37-38 και 212.

¹¹ Βλ. τη βιβλιογραφική αναφορά στη σημ. 9.

¹² Βλ. για τη σχετική ιστορία της έρευνας, Kunath, *Präexistenz* (σημ. 1), 11-40.

¹³ Πβλ. Cranfield, *Gospel* (σημ. 4), 106· αντίθετα ο D. Dormeyer, «Mk 1,1-15 als Prolog des ersten idealbiographischen Evangeliums von Jesus Christus», *Biblical Interpretation* 5 (1997) 189 σημ. 14.

(βλ. π.χ. Δαν 9:22-23). Ο Gathercole εντοπίζει συνολικά 24 τέτοιες αναφορές από την Παλαιά Διαθήκη και την ιουδαϊκή γραμματεία. Παρατηρεί, αντίθετα, ότι ποτέ ένας προφήτης ή ένας μεσσίας στην Παλαιά Διαθήκη δεν εκφράζει την αποστολή του με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή εισάγοντάς την με το ρήμα *ἦλθον*.¹⁴

Υπάρχει ωστόσο και ένα ακόμη κείμενο στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο, το οποίο φαίνεται να υπονοεί την προϋπαρξη του Ιησού και στο οποίο έχουν προσδώσει ιδιαίτερη βαρύτητα άλλοι ερμηνευτές, όπως οι Otfried Hofius και Eugene Boring.¹⁵ Πρόκειται για τους στίχους 1:2-3 από την εισαγωγή του ευαγγελίου,¹⁶ στους οποίους ο ευαγγελιστής παραθέτει συνδυαστικά τρία χωρία από την Παλαιά Διαθήκη. Συγκεκριμένα, ο στίχος 2 αποτελεί αποτέλεσμα συγκερασμού δύο παλαιοδιαθηκικών χωρίων, του Εξ 23:20 και του Μαλ 3:1, ενώ στον στίχο 3 παρατίθεται το Ησ 40:3.

Περαιτέρω θα αναλύσουμε το συγκεκριμένο κείμενο του κατά Μάρκον Ευαγγελίου μέσα στη συνάφειά του, θα εντοπίσουμε τις διαφοροποιήσεις του σε σχέση με τα αρχικά παλαιοδιαθηκικά κείμενα, θα αναζητήσουμε τη συμβολή του στη συζήτηση περί της προϋπάρξεως του Ιησού στο εν λόγω Ευαγγέλιο και, τέλος, θα καταθέσουμε τον προβληματισμό μας ως προς τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο αυτό θα μπορούσε ή και θα όφειλε να αποδοθεί στη νεοελληνική γλώσσα με βάση το βαθύτερο χριστολογικό του νόημα.

Συνάφεια, δομή και παλαιοδιαθηκικό υπόβαθρο του Μαρκ 1:2-3

Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιο εισάγεται με τη φράση *ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ θεοῦ*. Ανάλογα με την ταυτότητα του ιστορικού αναγνώστη του ευαγγελίου η φράση αυτή μπορεί από θεολογικής πλευράς να δηλώνει πάρα πολλά ή να είναι απόλυτα ασαφής και παρανοήσιμη.

¹⁴ Gathercole, *Preexistent Son* (σημ. 9), κυρίως 113-176.

¹⁵ Hofius, «Zuspruch» (σημ. 6), 54-55· Boring, «Christology» (σημ. 8), 464.

¹⁶ Οφείλω θερμές ευχαριστίες στον δάσκαλό μου, καθηγητή του Πανεπιστημίου της Τυβίγγης κ. Otfried Hofius, από τον οποίο για πρώτη φορά άκουσα τη συγκεκριμένη ερμηνεία.

Συγκεκριμένα, εάν ο αναγνώστης του ευαγγελίου διαβάσει το ευαγγέλιο για πρώτη φορά και έχει μάλιστα ιουδαϊκό υπόβαθρο, θα αντιληφθεί ότι για τον ευαγγελιστή Μάρκο ο Ιησούς είναι ο αναμενόμενος μεσσίας του Ισραήλ, αφού ο όρος *χριστός* αποδίδει στην ελληνική μετάφραση των Εβδομήκοντα τον εβραϊκό όρο *μασσίαχ*. Επιπλέον, ρητά αποδίδεται στον Ιησού και ο τίτλος *υἱὸς θεοῦ*, ο οποίος στην Παλαιά Διαθήκη επίσης αναφέρεται μεταξύ άλλων και στον μεσσία του Ισραήλ (βλ. π.χ. Ψαλμ 2:7· 109:3).¹⁷ Ωστόσο, ένας Χριστιανός αναγνώστης του κατά Μάρκον ευαγγελίου και δη κάποιος ο οποίος έχει ήδη αναγνώσει το ευαγγέλιο αυτό και είναι εξοικειωμένος με τη θεολογία του, θα μπορούσε να κατανοήσει τον τίτλο *υἱὸς θεοῦ* ως παραπέμποντα στη θεότητα του Ιησού.

Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης επιλέγουμε συνειδητά έναν αναγνώστη ο οποίος διαβάσει για πρώτη φορά το ευαγγέλιο και προσπαθεί να διαγνώσει πώς ο ευαγγελιστής κατανοεί τους τίτλους *χριστός* και *υἱὸς θεοῦ*, με βάση βέβαια την υπόθεση εργασίας ότι ο τίτλος *υἱὸς θεοῦ* όντως συμπεριλαμβανόταν στην αρχική εκδοχή του κειμένου, πράγμα που με βάση τη χειρόγραφη παράδοση αμφισβητείται από πολλούς ερμηνευτές.¹⁸

Χάριν του αναγνώστη του ο δεύτερος ευαγγελιστής προβαίνει στους στίχους 1:2+3¹⁹ στην επεξήγηση και προέκταση της εισαγωγικής φράσης του ευαγγελίου του (1:1), που κατά ορισμένους ερμηνευτές αποτελεί και την επικεφαλίδα του ή, έστω, την επικεφαλίδα της εισαγωγής του.²⁰

¹⁷ Βλ. σχετικά A. Yarbro Collins και J. J. Collins, *King and Messiah as Son of God: Divine, Human, and Angelic Messianic Figures in Biblical and Related Literature* (Eerdmans, Grand Rapids 2008), 10-47· A. Yarbro Collins, «Mark and His Readers: The Son of God among Jews», *Harvard Theological Review* 94 (1999) 393-408.

¹⁸ Δεδομένου ότι ορισμένα χειρόγραφα παραλείπουν τις λέξεις *υἱοῦ θεοῦ*, αρκετοί ερμηνευτές αμφισβητούν την αυθεντικότητά τους, βλ. τη σχετική συζήτηση στον R. A. Guelich, *Mark 1-8:26* (Word Biblical Commentary 34A· Zondervan, Grand Rapids 1989), 6.

¹⁹ *Καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἑσαΐα τῷ προφῆτῃ· ἰδοὺ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.*

²⁰ Βλ. αντιπροσωπευτικά M. D. Hooker, *A Commentary on the Gospel according to St Mark* (A & C Black, London 1991), 33-34.

Σε αυτό το πλαίσιο παραθέτει τα προαναφερθέντα παλαιοδιαθηκικά χωρία. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ το πρώτο χωρίο αποτελεί σύγκραση του Εξ 23:20²¹ και του Μαλ 3:1²² και το δεύτερο είναι παράθεμα του Ησ 40:3²³, ο Μάρκος αποδίδει αμφότερα τα χωρία στον Ησαΐα. Ο καθηγητής Ιωάννης Καραβιδόπουλος εξηγεί ότι πιθανότατα στο σημείο αυτό ο ευαγγελιστής κάνει χρήση κάποιου χριστιανικού ανθολογίου μεσσιανικών παλαιοδιαθηκικών χωρίων αποκομμένων από την αρχική τους συνάφεια.²⁴ Πάντως, εν προκειμένω δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία εάν ο Μάρκος διαμορφώνει τα δύο αυτά παραθέματα ή αν τα βρίσκει ήδη διαμορφωμένα στην προ αυτού πρωτοχριστιανική παράδοση. Πρωτίστως είναι σημαντικό το ότι τα περιλαμβάνει στην εισαγωγή του βιβλίου του με τη συγκεκριμένη μορφή τους, πράγμα που σημαίνει ότι δι' αυτών εκφράζει τη θεολογική σκέψη του και υπηρετεί τη συγγραφική στοχοθεσία του.

Όπως ήδη αναφέραμε, το παράθεμα του στίχου 2 συνδυάζει κείμενα από τα βιβλία της Εξόδου και του Μαλαχία, και δη από τη μετάφραση των Εβδομήκοντα. Συγκεκριμένα, και τα δύο αυτά χωρία εισάγονται με την ίδια σχεδόν πρόταση: *ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω* (ή *ἐξαποστέλλω*) *τὸν ἄγγελόν μου*. Μετά την πρόταση αυτήν το παράθεμα του κατά Μάρκον Ευαγγελίου ακολουθεί το χωρίο της Εξόδου παραθέτοντας την έκφραση *πρὸ προσώπου σου*, ενώ το κείμενο του Μαλαχία τοποθετεί την έκφραση *πρὸ προσώπου μου* (και όχι *πρὸ προσώπου σου*) μετά τη φράση *καὶ ἐπιβλέψεται ὁδόν*, χρησιμοποιώντας δηλαδή μια γενική κτητική α' ενικού και όχι β' ενικού προσώπου. Ωστόσο, ο Μάρκος φαίνεται εν συνεχεία να επιστρέφει μάλλον στο κείμενο του Μαλαχία, καθώς παραθέτει τη φράση *ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου*, η οποία θυμίζει την αντίστοιχη φράση του Μαλαχία *καὶ ἐπιβλέψεται ὁδὸν πρὸ προσώπου μου*, και όχι τη φράση της Εξόδου *ἵνα φυλάξῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ*.

²¹ Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ἵνα φυλάξῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰσαγάγῃ σε εἰς τὴν γῆν, ἣν ἡτοίμασά σοι.

²² Ἴδοὺ ἐγὼ ἐξαποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐπιβλέψεται ὁδὸν πρὸ προσώπου μου.

²³ Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ: Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν...

²⁴ Ι. Δ. Καραβιδόπουλος, *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιο* (Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 2· Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1988), 49-50.

Βάσει των παρατηρήσεων αυτών η σύγκραση των δύο παλαιοδιαθηκικών χωρίων πραγματοποιείται στο παράθεμα του Μάρκου προκειμένου οι κτητικές αντωνυμίες α' ενικού προσώπου του κειμένου του Μαλαχία, βάσει του οποίου ο Ιωάννης ο Βαπτιστής θα ερμηνευθεί στη συνέχεια ως ο επανερχόμενος Ηλίας (1:6· 9:11-13),²⁵ να μετατραπούν σε κτητικές αντωνυμίες β' ενικού προσώπου, σύμφωνα με το χωρίο της Εξόδου. Μέσω της μετατροπής αυτής ο μονόλογος του Θεού στην προφητεία του Μαλαχία προσλαμβάνει κατ' ουσίαν διαλογικό χαρακτήρα, αφού προϋποτίθεται η ύπαρξη ενός συνομιλητή του Θεού, έστω και αν ο ευαγγελιστής δεν παραθέτει την απάντηση του συνομιλητή αυτού στους λόγους του Θεού.

Ωστόσο για τον αναγνώστη του ευαγγελίου που για πρώτη φορά διαβάζει το κείμενο δεν είναι σαφές από τα συμφραζόμενα μεταξύ ποιων προσώπων πραγματοποιείται αυτή η επικοινωνία. Και ενώ βάσει των αρχικών παλαιοδιαθηκικών κειμένων το υποκείμενο του ρήματος *ἀποστέλλω* δεν μπορεί παρά να είναι ο Θεός, δεν είναι σαφές ποιος είναι ο συνομιλητής του, αυτός δηλαδή στον οποίο ο Θεός κοινοποιεί ότι πρόκειται να αποστείλει τον αγγελιαφόρο του πριν από τον ίδιο, ώστε να προετοιμάσει τον δρόμο του. Μόνο από τη συνέχεια του ευαγγελίου καθίσταται σαφές ότι στο σημείο αυτό ο συνομιλητής του Θεού είναι ο *ἀγαπητός υἱός του*, δηλαδή ο Ιησούς, σύμφωνα με τα όσα ακούγεται να λέει η φωνή του Θεού στις σκηνές της βαπτίσεως (1:11) και της μεταμορφώσεως (9:7).²⁶

Η παραπάνω εικόνα συμπληρώνεται από τον στ. 3. Εδώ παρατίθεται το Ησ 40:3, επίσης όμως ελαφρώς τροποποιημένο σε σχέση με το αρχικό παλαιοδιαθηκικό κείμενο. Ενώ δηλαδή το αρχικό κείμενο του Ησαΐα

²⁵ Βλ. σχετικά Μ. Öhler, *Elia im Neuen Testament: Untersuchungen zur Bedeutung des alttestamentlichen Propheten im frühen Christentum* (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 88· de Gruyter, Berlin 1997), 31-47.

²⁶ Ο J. Marcus, *Mark 1-8: A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Bible 27· Yale University Press, New Haven 1999), 147, αναγνωρίζει ότι όντως ο συνομιλητής του Θεού είναι ο Ιησούς Χριστός, καθώς επίσης και ότι υπάρχει μια ιδιαίτερη σχέση οικειότητας μεταξύ των δύο προσώπων, χωρίς ωστόσο να καταλήγει στο συμπέρασμα ότι λόγω αυτού του δεδομένου ο Μάρκος πρεσβεύει την ουράνια προϋπαρξη του Ιησού Χριστού· πβλ. αντιστοίχως και D. Lührmann, *Das Markusevangelium* (Handbuch zum Neuen Testament 3· Mohr Siebeck, Tübingen 1987), 34· J. Dean Kingsbury, *The Christology of Mark's Gospel* (Fortress, Philadelphia 1989), 56.

ολοκληρώνεται με την πρόταση *εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν*, που ταυτίζεται νοηματικά με την προηγούμενή της πρόταση *ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου*,²⁷ στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο η κατάληξη του παραθέματος μετατρέπεται σε *εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ*. Ο Μάρκος δηλαδή αντικαθιστά εν προκειμένω την έκφραση *τοῦ θεοῦ ἡμῶν* με την αντωνυμία *αὐτοῦ*. Το εύλογο ερώτημα που τίθεται στο σημείο αυτό είναι το ποιος είναι ο εδώ αναφερόμενος *κύριος*. Στο κείμενο του Ησαΐα είναι σαφές ότι ο *κύριος* είναι ο Γιαχβέ, αφού στη συνέχεια του στίχου ο *κύριος* προσδιορίζεται ως *ὁ θεὸς ἡμῶν*. Ωστόσο, στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο ο *κύριος* δεν είναι ο Θεός, αλλά σύμφωνα με τον προηγούμενο στίχο 2 ο συνομιλητής του Θεού, ο οποίος θα ακολουθήσει τον αγγελιαφόρο του Θεού που θα προετοιμάσει τον δρόμο του.²⁸ Μέσω του κοινού στοιχείου της οδού και του αγγέλου-κήρυκα, ο οποίος την προετοιμάζει, ο δεύτερος ευαγγελιστής συνδέει μεταξύ τους τα δύο παλαιδιαθηκικά χωρία και τα εντάσσει στην ίδια νοηματική συνάφεια. Εξάλλου, αντικαθιστώντας μετά τη φράση *εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους* την έκφραση *τοῦ θεοῦ ἡμῶν* με την αντωνυμία *αὐτοῦ* ο Μάρκος αποφεύγει να αποδώσει στον Ιησὺ Χριστό τον τίτλο του Θεού και του αποδίδει μόνο τον τίτλο του *κυρίου*,²⁹ συγκλίνοντας στο σημείο αυτό με τη σχετική παύλεια χρήση.³⁰

Κατά την Παλαιά Διαθήκη ο κατεξοχήν *κύριος* είναι ο Θεός. Εδώ ωστόσο γίνεται λόγος για έναν δεύτερο κύριο (1:3), ο οποίος σύμφωνα με τον στ. 1 του ευαγγελίου είναι ο Μεσσίας-Χριστός Ιησούς, ο Υἱός του Θεού και συνομιλητής του στον στ. 2.³¹

²⁷ Πρόκειται για παραλληλισμό των μελών.

²⁸ Πβλ. Fr. J. Moloney, *The Gospel of Mark: A Commentary* (Hendrickson, Peabody 2002), 32.

²⁹ Πβλ. Boring, «Christology» (σημ. 8), 464.

³⁰ Βλ. σχετικά O. Hofius, «Εἷς Θεός - εἷς Κύριος»: Δομή και περιεχόμενο της ομολογίας 1 Κορ 8,6», στον ιδίου, *Η αλήθεια του ευαγγελίου: Συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών*, επιμ. Χ. Καρακόλης, π. Ι. Σκιαδαρέσης και Μ. Χατζηγιάννης (Ἄρτος Ζωῆς, Αθήνα 2012), 266-278.

³¹ Βλ. Schenke, *Markusevangelium* (σημ. 5), 51· Boring, «Christology» (σημ. 8), 452.

Μεταφραστική απόδοση του Μαρκ 1:2

Ολοκληρώνοντας την παρούσα σύντομη μελέτη θέτουμε το ερώτημα σχετικά με τον ενδεδειγμένο τρόπο που το ανωτέρω κείμενο του κατά Μάρκον Ευαγγελίου, και ειδικά ο στ. 1,2, οφείλει να μεταφραστεί, ώστε να καταστεί όσο το δυνατόν σαφέστερο το βαθύ και σύνθετο θεολογικό του νόημα. Σημειώνουμε κατ' αρχάς ότι ασφαλώς το εν λόγω χωρίο πρέπει να μεταφραστεί εντός του καινοδιαθηκικού του πλαισίου, συνεπώς διαφορετικά από την απόδοση του αρχικού παλαιοδιαθηκικού κειμένου.

Η συντριπτική πλειονότητα των μεταφράσεων του χωρίου³² φαίνεται να αφήνει αναπάντητο το πολύ σημαντικό ερώτημα σχετικά με την ταυτότητα των συνομιλητών του στ. 2. Ο μη εξοικειωμένος με τη βιβλική γλώσσα και ορολογία, καθώς και με τις βιβλικές παραστάσεις αναγνώστης, που κατά κοινή ομολογία αποτελεί τον μέσο σύγχρονο αναγνώστη της Βίβλου, δεν είναι εύκολο να κατανοήσει στο σημείο αυτό ποια είναι τα πρόσωπα που συνομιλούν και πρωτίστως δεν μπορεί να προβεί στις απαραίτητες θεολογικές συνδέσεις και αναγωγές, ώστε να διακρίνει ότι αυτός στον οποίο απευθύνεται ο Θεός και στον οποίο ανακοινώνει ότι θα αποστείλει τον αγγελιαφόρο του, ώστε να προετοιμάσει τον δρόμο του, είναι ο Υιός του.

Το πρόβλημα αυτό λαμβάνεται εν μέρει υπόψιν στις μεταφράσεις *Today's English Version*,³³ *Contemporary English Version*,³⁴ *Hoffnung für alle*,³⁵ *Gute Nachricht*,³⁶ *La Bible en français courant*³⁷ και *Parole de*

³² Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης εξετάστηκαν αγγλικές, γαλλικές, γερμανικές, ολλανδικές, νέες εβραϊκές και ισπανικές μεταφράσεις.

³³ It began as the prophet Isaiah had written: *God said*, 'I will send my messenger ahead of you to open the way for you'.

³⁴ It began just as *God had said* in the book written by Isaiah the prophet, "I am sending my messenger to get the way ready for you".

³⁵ Wie es der Prophet Jesaja angekündigt hatte: *Gott spricht*: Ich sende dir meinen Boten voraus, der dein Kommen ankündigt und dir den Weg bereitet.

³⁶ Es begann, wie es im Buch des Propheten Jesaja angekündigt wurde: 'Ich sende meinen Boten vor dir her', *sagt Gott*, 'damit er den Weg für dich bahnt'.

³⁷ Dans le livre du prophète Ésaïe, il est écrit: Je vais envoyer mon messenger devant toi, *dit Dieu*, pour t'ouvrir le chemin.

*nie*³⁸. Οι μεταφράσεις αυτές χαρακτηρίζονται για τη δυναμικότητά τους και την προσπάθεια των μεταφραστών όχι απλώς να αποδώσουν πιστά το νόημα του πρωτότυπου κειμένου, αλλά κυρίως να το μεταδώσουν με κατανοητό τρόπο στον αναγνώστη ο οποίος δεν είναι εξοικειωμένος με τη βιβλική σκέψη. Εδώ λοιπόν οι ως άνω μεταφραστές συμπληρώνουν στην αρχή του δεύτερου στίχου του κατά Μάρκον Ευαγγελίου το υποκείμενο του ρήματος *ἀποστέλλω*, που είναι ο Θεός. Όμως καμία εκ των ανωτέρω μεταφράσεων δεν αποσαφηνίζει το ποιος είναι ο αποδέκτης των λόγων του Θεού.

Ωστόσο ο καθορισμός του συνομιλητή του Θεού στο σημείο αυτό δεν είναι δευτερεύουσας σημασίας. Όπως είδαμε προηγουμένως, από τον ορθό και σαφή καθορισμό του συνομιλητή του Θεού εξαρτάται το αν θα μπορέσει να διακρίνει ο αναγνώστης την ύπαρξη στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο της ιδέας της προϋπάρξεως του Υιού του Θεού μαζί με τον Θεό-Πατέρα στον ουρανό. Προφανώς η κατανόηση αυτής της καίριας θεολογικής θέσης στην αρχή της ανάγνωσης του ευαγγελίου θα επηρεάσει και την κατανόηση και πρόσληψη ολόκληρου του βιβλίου.³⁹

Ασφαλώς σε μια πιστή μετάφραση τέτοιου είδους ερμηνευτικές προσθήκες δεν μπορούν και δεν πρέπει να γίνονται. Το πρόβλημα θα μπορούσε να λυθεί με την προσθήκη κάποιας επεξηγηματικής υποσημείωσης, τακτική που ακολουθούν γενικώς πολλές σύγχρονες μεταφράσεις. Ωστόσο σε μια δυναμική μετάφραση που απευθύνεται σε ένα μη μυημένο στη βιβλική σκέψη κοινό θεωρούμε απαραίτητη στο σημείο αυτό την προσθήκη όχι μόνο του Θεού ως του ομιλούντος υποκειμένου, αλλά και του Υιού ως αποδέκτη της επαγγελίας του Θεού, η οποία θα εκπληρωθεί μετά την έλευσή του στον κόσμο διά της δημόσιας δράσεως του Ιωάννη του Βαπτιστή.

³⁸ Dans le livre du prophète Ésaïe, on lit: *Moi, Dieu, je vais envoyer mon messenger devant toi, pour préparer ton chemin.*

³⁹ Με βάση την προϋπαρξη του Ιησού Χριστού ως Κυρίου στον ουρανό δίπλα στον Θεό, όπως αυτή προκύπτει από τους στ. 1:2-3, αποκλείεται κάθε υιοθετιστική ερμηνεία του περιεχομένου της φωνής του Θεού κατά τη βάπτιση του Ιησού στον στ. 1:11, βλ. την ερμηνεία αυτήν, καθώς επίσης και τη σχετική επιχειρηματολογία στον Klauck, *Vorspiel* (σημ. 3), 106-111.

Abstract

CHRISTOS KARAKOLIS: The Preexistence of Jesus in Mark's Gospel from an Old Testament Perspective

Despite the fact that the Gospel of Mark does not clearly refer to the pre-existence of Jesus Christ, there are significant indications that it is both implied and presupposed. Among the various theories relevant to this issue one can discern the interpretation of Mark 1:2-3 as a passage referring to a heavenly dialogue between God and his Son prior to the beginning of John the Baptist's preaching in the world, the preaching that will prepare the course of the Son of God in the world.

Following the interpretation of Mark 1:1-3 a translational deficit is highlighted that comes from the non-clarification of the identity of these two heavenly discussants. Although, some translations highlight the fact that in v. 2 the conversing subject is indeed God, there is no translation that names the other conversant. This is, indeed, a necessary aspect that should be presented in a dynamic translation so that the reader will be able to understand from the onset the Christological teaching of the Gospel of Mark.